

ставилася мета узагальнити сучасний погляд на це питання та висловити авторське бачення моделювання цього складного і науково-дискусійного питання в інтелектуальній економіці. Проголошення курсу на впровадження інноваційної моделі розвитку економіки України дозволяє закріпити права на різноманітність форм і видів власності і, відповідно, розробити та реалізувати стратегію захисту інтелектуальної власності. Охорона інтелектуальної власності є ключовим моментом інноваційної діяльності, оскільки дозволяє повернути у власність доходи від інвестицій у НДДКР і отримати прибуток від нововведень. Важливу роль у впровадженні інновацій відіграє налагоджена система розподілу витрат/прибутків і зусиль щодо отримання та комерціалізації нових знань між державою, великими компаніями і малими інноваційними фірмами, науковими установами, вищими навчальними закладами, неприбутковими організаціями галузевої приналежності. Саме на стадії реалізації виключних прав інтелектуальної власності виникає необхідність забезпечення розумного балансу інтересів авторів, роботодавців, підприємств-замовників (інвесторів), а також інтересів громадських організацій у випадку створення інтелектуальної власності за рахунок їх коштів.

Література

1. Основна мета урядової політики – підвищення якості життя населення // Урядовий кур'єр, 15.03.2003 р., №70.
2. Про інноваційну діяльність. Закон України №40–IV від 04.07.2002 р. // Інтелектуальна власність, №10, 2002. – С. 35–42.
3. Джон Кеннет Гэлбрейт. Економіка невинного обману: правда нашого времени. – М.: Издательство «Европа», 2009. – 88 с.
4. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Пер. с англ. под. ред. Л.Н. Ковалик. – СПб.: Питер. 2001. – 288 с.
5. Эдвинссон Л. Навигация в экономике, основанной на знаниях / Пер. с англ. – М.: ИНФРА-М., 2005. – 248 с.
6. Иноземцев В.Л. и Кричевский Н.А. Экономика здравого смысла. – М.: Эксмо, Алгоритм, 2009. – 350 с.
7. Абдикеев Н.М. Проектирование интеллектуальных систем в экономике. – М.: Экзамен, 2004. – 528 с.
8. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. – М.: Издательский центр «Акционер», 2002. – 200 с.
9. Иванюк И.А. Воспроизводство интеллектуального капитала в современных маркетинг-системах / И.А. Иванюк. – М.: «Academia», 2004. – 288 с.
10. Доусон Л.Р. та ін. Комерційна дипломатія: торговельна політика і право. – Львів: Астролябія, 2005. – 520 с.

Н.П.СІТНИКОВА,
к.е.н., докторант, НДЕІ

Домінанта людського розвитку в системі стратегічного планування на наднаціональному і національному рівнях

У статті обґрунтовується домінуюча роль пріоритетів людського розвитку у стратегічному плануванні, розглянуто основні тенденції «людноцентричного» стратегічного планування та проаналізовані взаємозв'язки між впровадженням стратегічних документів і динамікою людського розвитку світової спільноти.

В статье обосновывается доминирующая роль приоритетов человеческого развития в стратегическом планировании, рассмотрены основные тенденции «человекоцентрического» стратегического планирования и проанализированы взаимосвязи между внедрением стратегических документов и динамикой человеческого развития мирового сообщества.

In the article the dominant role of human development priorities in the strategic planning and the main tendencies of Human Centred Strategic Planning are considered, links between the strategic documents implementation and dy-

namics of human development trends of the world community are analyzed.

Постановка проблеми. Процеси визнання необхідності поступового переходу від економічного до людського розвитку та зміна парадигми вимірювання суспільного прогресу відбувалися протягом другої половини ХХ століття. Наукові дослідження, найбільш відомі з яких праці Амартії Сена, почали привертати увагу до раніше недооцінених факторів, таких як соціальна нерівність та нерівномірний людський розвиток, що впливають на економічні результати. Макроекономічне зростання, вимірюване темпом зростання ВВП на душу населення, автоматично не відбивається на рівні добробуту населення. Методологічні підходи, що покладені в основу цілепокладання процесу стратегічного планування, різноманітні, проте на початку ХХІ століття домінантою стратегічного планування постає людський ро-

звизок. Необхідність впровадження «людноцентричного» стратегічного планування у практику державного управління на підставі вивчення досвіду наднаціонального та національного стратегічного планування та аналізу взаємозв'язків між економічним і людським вектором планування обумовлює актуальність проблеми наближення вітчизняної системи стратегічного планування до загальносвітових на світовому рівні стандартів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Концептуальні питання людського розвитку на глобальному рівні досліджені у працях лауреатів Нобелівської премії Амартії Сена та Джеффри Сакса, Махбуб-уль-Хака, Джені Кругмана, Франсиско Родригеса, А. Іванова, В. Колесова. Людський розвиток в Україні розглядався в працях Е. Лібанової, О. Грішнєвої, І. Бондар, питання методології стратегічного планування розглянуто в працях таких українських науковців, як В. Геєць, І. Крючкова, Л. Мусіна, З. Шершньова, Я. Жаліло, І. Манцуров. Головна увага в зазначених працях зверталася на різні аспекти планування розвитку та практичного застосування стратегічного планування й аналізу політики в змінних умовах середовища з визначенням сучасних підходів та способів застосування системного аналізу.

Мета статті. Аналіз досвіду стратегічного планування, спрямованого на економічне зростання VS орієнтованого на розвиток людини. Визначення нових підходів до «людноцентричного» стратегічного планування, аналіз стратегічних документів наднаціонального рівня і глобальних тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу. Початок ХХІ століття ознаменувався визнанням концепції людського розвитку як домінуючої на етапі визначення пріоритетів розвитку в процесі стратегічного планування на наднаціональному та національному рівнях. Забезпечення сталого людського розвитку стало домінуючою ідеєю (лат. *dominans, dominantis* – пануючий) майже всіх стратегічних документів нового століття. Ще у середині минулого століття безумовного визнання набула концепція, згідно з якою людина, її стан, забезпечення її життєдіяльності є виміром усіх соціально-економічних та соціально-політичних перетворень. Людський розвиток – це розширення можливостей вибору, на будь-якому його рівні існує вибір трьох основних умов: вести здоровий спосіб життя і жити довго, набувати знань і мати доступ до ресурсів, необхідних для підтримання гідного рівня життя. Але розуміння людського розвитку цим не обмежується: це також політична, економічна та соціальна свобода і можливість займатися творчою та виробничою діяльністю, відчувати повагу до себе. Розвиток людини є еволюційною ідеєю, оскільки зі змінами у світовому порядку аналітичні інструменти і концепції також змінюються.

Спрямоване на розвиток людини стратегічне планування розвитку («людноцентричне» стратегічне планування) створює рамки для забезпечення умов розвитку людини у таких напрямках: по-перше, підвищення продуктивності (за-

безпечення права людини на труд, тобто створення умов для того, щоб кожна людина мала можливість для реалізації власного творчого потенціалу, для підвищення продуктивності життєдіяльності, для повноцінної участі у процесі формування доходів); по-друге, дотримання прав людини (всі люди мають рівні права і можливості в економічному і соціальному житті, тому відповідні бар'єри мають бути усунені, має бути забезпечено рівний доступ до якісної освіти, системи охорони здоров'я, до участі у соціальному житті); по-третє, розширення можливостей (створення такого середовища, в якому кожна людина може розвивати свої здібності, при чому можливості мають максимально розширюватися), по-четверте, забезпечення сталого розвитку (розвиток має передбачати інтереси не тільки нинішнього, а й майбутніх поколінь). Таким чином, збільшення можливостей підвищує продуктивність людей, тобто люди можуть бути ефективними агентами економічного зростання. В свою чергу, економічне зростання має супроводжуватися рівним розподілом його результатів, які мають бути доступними як для сьогодення, так і для майбутніх поколінь. І, нарешті, всі люди мають брати участь у процесі прийняття рішень, що впливають на їх життя. На сучасному етапі основою успішного розвитку країн, що прагнуть здобути або зберегти світове лідерство, є інноваційна модель розвитку. Розбудова такої моделі, перехід до економіки знань є безперервним процесом інвестування у людський капітал, а отже і у розвиток людської особистості. За рівнем конкурентоспроможності економік перші місця у світі займають саме ті країни, що встановлюють високі соціальні стандарти, інвестують у освіту та науку (одночасно ці країни належать до групи країн з високим рівнем людського розвитку за Індексом людського розвитку ПРООН). Стратегії розвитку таких країн спрямовані на розвиток людини, соціальна частина їх витрат є не просто обов'язком по відношенню до громадян, вона перетворюється на чинник отримання вищого економічного ефекту.

З середини 1990-х років зростаюча кількість досліджень була присвячена аналізу та узагальненню взаємозв'язків між зниженням бідності, соціальною інтеграцією, соціальним відторгненням (і, відповідно, соціальним залученням) та економічним зростанням. На підставі вивчення результатів факторного аналізу джерел зростання матеріального багатства провідними науковцями було розроблено нове бачення ролі та значення людини в економіці, що передбачає провідну роль людського потенціалу в інноваційній економіці.

Різниця між школами економічного зростання і людського розвитку полягає в тому, що перші акцентують свою увагу виключно на розширенні тільки одного вибору – доходу, в той час як другі охоплюють розширення всіх видів вибору людини, будь то економічний, соціальний, культурний чи політичний вибір. Згідно з концепцією людського розвитку економічне зростання може забезпечити підвищення людського потенціалу тоді, коли зростання не тільки забезпечує підвищення доходу на душу населення, а й дозволяє

Таблиця 1. Людський фактор в економічних теоріях

Теорія	Люди	Цілі	Індикатори	Вектор вибору
Теорія росту	Фактор виробництва	Підвищення рівня життя	ВВП на душу населення	Економічний
Теорія людського капіталу	Фактор виробництва	Збільшення людського потенціалу	Продуктивність праці	Економічний
Концепція базових потреб	Споживачі (реципієнти благ)	Покращення умов життя для вразливих верств населення (бідних)	Показники скорочення бідності	Економічний, соціальний
Концепція добробуту	Споживачі (реципієнти благ)	Зростання добробуту	Зростання реальних доходів, показники якості життя	Економічний, соціальний
Концепція людського розвитку	Засіб і ціль розвитку	Розширення можливостей розвитку людини	Індекс людського розвитку, рівень реалізації свобод та вибору людини	Економічний, соціальний, культурний, політичний

Джерело: побудовано автором на основі Звіту з людського розвитку за 1996 рік «Економічне зростання і людський розвиток», Програма Розвитку ООН, Нью-Йорк, 1996.

мати достатній рівень державних витрат, які інвестуються в соціальну сферу, в інноваційну освіту, а також супроводжується справедливим розподілом ресурсів в економіці.

Програма розвитку ООН з 1990 року запровадила публікацію Звітів з людського розвитку (Human Development Report), які базуються на положенні, що економічне зростання є «необхідною, але недостатньою» умовою викоринення бідності. Звіти пропонують більш широке бачення розвитку, у першому Звіті з людського розвитку 1990 року центральна теза викладена у першій фразі: «Реальне багатство народів – люди». Махбуб уль-Хак запровадив нові підходи, орієнтовані на розвиток людського потенціалу. За його класичним визначенням, наведеним у першому Звіті, основна мета розвитку розглядається як «...розширення вибору для людей. Людина може робити вибір численну кількість разів і з часом змінювати його. Люди надають значення досягненням, які безпосередньо не відображаються у показниках доходів і добробуту населення, таким як доступ до знань, краще харчування та медичне обслуговування, безпечніша праця, захист від злочинності та фізичного насильства, задоволення дозвіллям, політичні та культурні свободи, відчуття залучення до життя громади. Метою розвитку є створення середовища, яке надає людям можливість насолоджуватися довгим, здоровим і творчим життям» [1]. На такій основі ПРООН були створені організаційні рамки для поширення ідей і практики людського розвитку в усьому світі. Концепція людського розвитку, сформульована два десятиріччя тому, розвинулася з плином часу. 4 листопада 2010 року ПРООН представила ювілейний Звіт з людського розвитку за 2010 рік – «Реальне багатство народів: шляхи людського розвитку», що відмічає 20-ту річницю парадигми людського розвитку. У Звіті представлено оновлене визначення концепції людського розвитку, яка розглядається як «розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити довге, здорове і продуктивне життя; досягати інші цілі, які мають значення; і активно брати участь у формуванні справедливого та сталого розвитку на нашій планеті. Люди являються як споживачами, так і рушійною силою людського розвитку, як

окремо так і разом» [2]. Взаємозв'язок між людським розвитком та економічним зростанням розглядався ще в першому Звіті з людського розвитку, а більш повно у Звіті 1996 року, де чітко було визначено, що «людський розвиток є метою, а економічне зростання лише засобом її досягнення» [3]. Економічне зростання є важливим чинником суспільного прогресу, збільшуючи багатство країни в цілому, воно розширює потенційні можливості в боротьбі з бідністю. У Звіті зазначено, що суспільний прогрес залежить від моделі економічного зростання, і швидкі темпи зростання не обов'язково призводять до відповідного зростання зайнятості. Економічне зростання не обов'язково відбивається на людському розвитку, на подоланні бідності, і, в свою чергу, збереження відносно високих рівнів бідності та соціальної нерівності може перешкоджати сталому економічному зростанню та соціальній стабільності.

З 1990 року Звіти з людського розвитку щорічно готуються ПРООН і публікуються багатьма мовами (у доповіді надаються детальні статистичні додатки, що відображають основні і додаткові показники, які характеризують різні аспекти людського розвитку практично в усіх країнах світу). Теми Звітів з людського розвитку визначаються на підставі вивчення найбільш значущих проблем, що турбують світову спільноту, які, в свою чергу, визначають нові виклики, що стоять перед людством.

Необхідність збереження природи, боротьба з бідністю, шляхи запобігання водній кризі, адаптація до змін клімату тощо виступають як орієнтири для стратегічного розвитку на наднаціональному та національному рівнях, як поштовх до формування нового мислення, що включає зміну ціннісних орієнтацій людини. Так, Звіт з людського розвитку ПРООН 1993 року визначає необхідність створення п'яти нових стовпів світового порядку, центральною постаттю в якому є людина (нові концепції людської безпеки; нові стратегії прийнятого людського розвитку, де розвиток формується навколо людей, а не люди навколо розвитку; нові види партнерства між державою і ринками для поєднання ринкової ефективності з соціальною підтримкою; нові моделі національно-

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Таблиця 2. Звіти з людського розвитку ПРООН та введені новації (1990–2010 роки)

Рік	Тема Звіту з людського розвитку	Визначення людського розвитку за Звітом	Індекс/показник, введений Звітом
1990	Концепція і вимірювання людського розвитку	Процес розширення вибору для людей	Індекс людського розвитку (ІЛР)
1991	Фінансування людського розвитку	Реальна мета розвитку полягає у збільшенні вибору людей	Індекс свободи людини (ІСЛ)
1992	Глобальні виміри людського розвитку	Процес розширення вибору для людей	Індекс політичної свободи (ІПС)
1993	Участь людей	Включає розширення вибору	
1994	Нові виміри безпеки людей	Створення середовища, в якому всі люди можуть розширити свої можливості	
1995	Гендер і людський розвиток	Процес розширення вибору для людей	Індекс розвитку з урахуванням гендерного фактору (ІРГФ). Показник розширення можливостей жінок (ПРМЖ)
1996	Економічне зростання і людський розвиток	Процес розширення вибору для людей	Показник бідності за можливостями (ПБМ)
1997	Людський розвиток як засіб ліквідації бідності	Процес розширення вибору для людей	Індекс бідності (злиденності) населення для країн, що розвиваються (ІБН-1)
1998	Споживання для людського розвитку	Процес розширення вибору для людей	Індекс бідності (злиденності) населення для промислово розвинених країн (ІБН-2)
1999	Глобалізація з людським обличчям	Процес розширення вибору для людей	
2000	Права людини і людський розвиток	Процес розширення людських можливостей	
2001	Використання нових технологій для людського розвитку	Розширення можливостей людини вести життя у відповідності з власними цінностями	Індекс технологічних досягнень (ІТД)
2002	Поглиблення демократії у фрагментованому світі	Розширення можливостей людини вести життя у відповідності з власними цінностями	Показник ефективності управління (ПЕУ)
2003	Цілі розвитку тисячоліття, сформульовані у Декларації Тисячоліття: міждержавний пакт для подолання бідності	Поліпшення життя людей шляхом розширення їх вибору, свободи і гідності	Показники ЦРТ
2004	Культурна свобода в сучасному багатоманітному світі	Процес розширення вибору людей жити у відповідності з власними цінностями	
2005	Міжнародне співробітництво на роздоріжжі: допомога, торгівля і безпека у світі нерівності	Розбудова можливостей людей жити у відповідності з власними цінностями і бути тим, ким вони бажають бути	
2006	Поза нестачею води: влада, бідність і глобальна водна криза	Розширення реального вибору людей і основних свобод (можливостей), що дозволяє людям жити у відповідності з власними цінностями	
2007/2008	Боротьба зі змінами клімату: солідарність людей у поділеному світі		
2009	Подолання бар'єрів: людська мобільність і розвиток	Розширення свобод людей жити своїм життям на підставі свого власного вибору	
2010	Реальне багатство народів: шляхи людського розвитку	Розширення можливостей і свобод людей, створення таких умов, які б дозволили людям прожити довге, здорове і продуктивне життя	ІЛР, скоригований на нерівність (ІЛРН). Індекс гендерної нерівності (ІГН). Багатовимірний індекс бідності (БІБ)

Джерело: побудовано автором на основі Звітів з людського розвитку ПРООН за 1990–2010 роки, Програма Розвитку ООН, Нью-Йорк, 1990–2010.

го та глобального управління; нові форми міжнародного співробітництва для безпосереднього спрямування допомоги на потреби людей). Після публікації цього Звіту майже всі його положення були враховані в процесі розроблення стратегічних документів. Наднаціональні стратегії розвитку мають відповідати глобальним викликам розвитку і слугувати підґрунтям для національного бачення розвитку. Стратегічне планування на національному рівні також враховує комплексні підходи до вирішення глобальних проблем.

Стратегічне планування розвитку Європейського Союзу (ЄС) гармонійно поєднує документи, що розробляються на наднаціональному та національному рівнях та закладають підвалини економічного та людського розвитку. Орієнтири розвитку, визначені у стратегіях ЄС (наднаціональний рівень) формують бачення розвитку країн – членів ЄС та знаходять своє відображення у національних стратегіях розвитку (національний рівень). Так, наприклад, Лісабонська стратегія, прийнята у 2000 році, окреслила коло пріоритетів розвитку стратегій країн–членів ЄС до 2010 року. Хоча основною метою Лісабонської стратегії залишилось економічне зростання, Рада ЄС визначила, що сталий розвиток не може бути досягнутий лише за рахунок економічної політики. В результаті стратегія визначила три рівноцінні компоненти: економічна компонента (яка заклала основу для переходу до конкурентної, динамічної, заснованої на знаннях економіки); соціальна компонента (призначена модернізувати європейську соціальну модель шляхом інвестування в людські ресурси та боротьбу з соціальним відторгненням); екологічна компонента (додана на засіданні Ради ЄС в Гютеборзі в 2001 році, яка визначала комплексні підходи до економічного зростання і використання природних ресурсів). Оскільки часовий горизонт Лісабонської стратегії охоплював період з 2000 до 2010 року, постали питання визначення пріоритетів розвитку на наступну декаду. Нова 10–річна стратегія мала визначити новий економічний курс, основу для скоординованих дій країн–членів ЄС, включаючи розвиток людини, соціальне партнерство і розбудову громадянського суспільства. У червні 2010 році Радою ЄС було схвалено нову європейську стратегію розвитку на наступні 10 років – «Європа 2020: стратегія розумного, сталого і інклюзивного зростання» (Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth) [4]. Нова стратегія базується на таких ключових сферах: зайнятість, інновації, освіта, соціальне залучення та клімат/енергія. У Стратегії зазначено, що Європа, як і увесь світ, зіштовхнулася з економічною кризою, у результаті чого Європа зробила крок назад в економічному плані. Стратегія визначає шляхи подолання наслідків кризи і новий курс до зростання, для чого передбачається посилення управління економікою. Стратегія 2020 встановлює три основних напрями зростання: Розумне зростання (розвиток економіки, заснованої на знаннях та інноваціях); Стале зростання (створення економіки, заснованої на доцільному використанні ресурсів,

екології та конкуренції); Інклюзивне зростання (соціальне залучення, сприяння підвищенню рівня зайнятості населення, досягнення соціальної та територіальної злагоди). У всіх трьох напрямках зростання розвиток людини є домінантою.

ЄС визначила наступні цільові орієнтири для досягнення у 2020 році: 75% населення віком від 20 до 64 років мають бути працевлаштовані; 3% ВВП ЄС має бути інвестовано в дослідження і розробки; на 30% має бути знижено забруднення навколишнього середовища; частка учнів, які залишили школи, не має перевищувати 10%, не менше 40% молоді мають здобути вищу освіту; кількість людей за межею бідності має бути скорочена на 20 млн. У Стратегії зазначено, що Європейська Комісія пропонує державам–членам ЄС трансформувати спільні цілі у національні стратегії. Флагманські ініціативи (flagship initiatives), визначені у Стратегії–2020 надають бачення внеску ЄС до світового економічного порядку: «Інноваційний Союз»; «Рух Молоді»; «Цифровий порядок денний для Європи»; «Доцільне використання ресурсів в Європі»; «Індустріальна політика, спрямована на глобалізацію»; «План розвитку нових здібностей і збільшення кількості робочих місць»; «Європейська політика подолання бідності». Сім флагманських ініціатив є пріоритетними напрямками стратегічного планування як для ЄС, так і для держав–членів. У стратегії також зазначено, що спільні зусилля будуть спрямовані на створення умов для людей прожити довге, здорове і продуктивне життя, гарантування соціального та територіального співробітництва для подолання бідності та соціального відторгнення, забезпечення основних прав людей, особливо найбільш незахищених верств населення, даючи можливість таким людям гідно прожити життя і брати активну участь у суспільному житті, що відповідає концепції людського розвитку. Для цього на рівні ЄС Європейська Комісія планує: створити основу для кооперації, обміну досвідом та поширення практики отримання результатів у боротьбі з бідністю, а також здійснювати конкретні дії на підтримку вразливих груп населення; розробити та впровадити програми підтримки соціальних інновацій для найбільш незахищених верств населення (шляхом впровадження інноваційних технологій у навчання, освіті, надання робочих місць для вразливих груп населення, боротьби з дискримінацією, а також шляхом розробки нових правил для мігрантів, що дозволять їм задіяти весь свій робочий потенціал); забезпечити адекватність і стійкість до суспільних змін систем соціального захисту, пенсійної системи, забезпечити доступ до якісних послуг системи охорони здоров'я.

Найбільш повним і глобальним стратегічним документом на сьогодні залишається міжнародний пакт «Цілі Розвитку Тисячоліття», затверджений Декларацією Тисячоліття ООН у 2000 році [5]. Разом із тим світові Цілі Розвитку Тисячоліття хоча і є універсальними і надзвичайно актуальними для всіх країн світу, все ж таки не у повній мірі враховують національну ситуацію та проблематику, яка складається в кожній окремій країні. Зважаючи на це, країни, які приєдналися до Декларації Тисячоліття і впроваджують ЦРТ у практику управління

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

соціально-економічним розвитком, адаптують світові ЦРТ з урахуванням національних пріоритетів. На 60-й сесії Генеральної асамблеї ООН (вересень 2005 року) були підведені підсумки досягнень країн-членів ООН за п'ять років на шляху виконання ЦРТ і прийнято рішення щодо розроблення національних стратегій розвитку, які базуються на ЦРТ, країнами-членами ООН. Досвід вивчення національних стратегій розвитку свідчить, що стратегічні документи національного рівня включають визначені на глобальному рівні спільні цілі. Також у 2005 році було запропоновано обґрунтовані та змістовні рекомендації щодо визначення найбільш вагомих з точки зору досягнення ЦРТ кластерів інвестування [6]. Таких кластерів є сім: 1) інвестування у сільське господарство, що сприятиме збільшенню об'єму виробництва продовольчих товарів та зробить їх більш доступними для населення; 2) інвестування у розвиток міст, що сприятиме розвитку найменш розвинених районів, зокрема підтримає розширення місцевого ринку праці; 3) інвестування в систему охорони здоров'я для поширення доступу населення до якісних медичних по-

слуг; 4) інвестування в систему освіти, що сприятиме розвитку загального доступу до якісного навчання; 5) інвестування у гендерну сферу для здолання стереотипів, пов'язаних зі статусом чоловіків та жінок у суспільстві; 6) інвестування у розвиток поліпшеного управління ресурсами; 7) інвестування в розвиток науки та технологій.

Оцінювання стану досягнення ЦРТ і вимірювання людського розвитку є потужними моніторинговими інструментами, що використовуються для встановлення цільових орієнтирів та оцінки виконання стратегічних завдань у стратегічному плануванні.

Індекс людського розвитку (ІЛР), розроблений ПРООН, використовується як один із базових показників для вимірювання суспільного прогресу з 1990 року і використовується в стратегічному плануванні як один із показників моніторингу якості життя населення. Цей індекс є своєрідним рейтинговим показником, що віддзеркалює якість життя населення 169 країн світу і дозволяє в цілому методологічно коректно та інформаційно обґрунтовано визначити місце

Таблиця 3. Динаміка людського розвитку у розрізі країн за 1980-2010 роки, за Індексом Людського Розвитку ПРООН, нова уточнена методика 2010 року

	Країна	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
1	Норвегія	0,788	0,813	0,838	0,869	0,906	0,932	0,938
2	Австралія	0,791	0,803	0,819	0,887	0,914	0,925	0,937
3	Нова Зеландія	0,786	0,799	0,813	0,846	0,865	0,896	0,907
4	США	0,810	0,842	0,857	0,873	0,893	0,895	0,902
5	Ірландія	0,720	0,739	0,768	0,799	0,855	0,886	0,895
6	Ліхтенштейн	..	..	..	..	..	0,875	0,891
7	Нідерланди	0,779	0,792	0,822	0,853	0,868	0,877	0,890
8	Канада	0,789	0,821	0,845	0,857	0,867	0,880	0,888
9	Швеція	0,773	0,784	0,804	0,843	0,889	0,883	0,885
10	Німеччина	..	..	0,782	0,820	..	0,878	0,885
11	Японія	0,768	0,790	0,814	0,837	0,855	0,873	0,884
12	Корея (Республіка)	0,616	0,671	0,725	0,776	0,815	0,851	0,877
13	Швейцарія	0,800	0,808	0,824	0,836	0,859	0,870	0,874
14	Франція	0,711	0,731	0,766	0,807	0,834	0,856	0,872
15	Ізраїль	0,748	0,771	0,788	0,809	0,842	0,861	0,872
16	Фінляндія	0,745	0,761	0,782	0,810	0,825	0,863	0,871
17	Ісландія	0,747	0,767	0,792	0,815	0,849	0,881	0,869
18	Бельгія	0,743	0,763	0,797	0,840	0,863	0,858	0,867
19	Данія	0,770	0,790	0,797	0,821	0,842	0,860	0,866
20	Іспанія	0,680	0,704	0,729	0,789	0,828	0,848	0,863
	.....							
65	Російська Федерація	..	..	0,692	0,644	0,662	0,693	0,719
66	Казахстан	..	..	0,650	0,620	0,614	0,696	0,714
67	Азербайджан	..	..	..	0,563	0,597	0,655	0,713
68	Боснія і Герцеговина	..	..	..	..	..	0,698	0,710
69	Україна	..	..	0,690	0,644	0,649	0,696	0,710
70	Іран	..	0,493	0,536	0,576	0,619	0,660	0,702
71	Македонія	..	..	..	0,634	0,660	0,678	0,701
72	Маврикій	0,525	0,553	0,602	0,631	0,657	0,685	0,701
73	Бразилія	..	..	..	..	0,649	0,678	0,699
74	Грузія	..	..	..	..	..	0,679	0,698
75	Венесуела	0,611	0,615	0,620	0,633	0,637	0,666	0,696
	...							
169	Зімбабве	0,241	0,278	0,284	0,262	0,232	0,159	0,140

Джерело: Звіт з людського розвитку за 2010 рік «Реальне багатство народів: шляхи до людського розвитку», Програма Розвитку ООН, Нью-Йорк, 2010.

кожної країни на єдиній шкалі. У 2010 році методика вимірювання індексу зазнала суттєвого коригування. У Звіті використовуються статистичні дані та методики розрахунку показників доходу, здоров'я і освіти, які раніше були відсутні в багатьох країнах. Ключовою зміною було звернення до середнього геометричного, тобто з 2010 року ІЛР являє собою середнє геометричне трьох показників вимірювань. Звіти з людського розвитку, як правило, базуються на даних із запізненням на два роки, оскільки вимагають міжнародного зіставлення після публікації даних національними статистичними службами. Таким чином, у звіті 2010 року представлено дані, розраховані за підсумками 2008 року.

У 2010 році очолює рейтинг за ІЛР Норвегія (0,938), яка посідала перше місце з 2001 по 2006 рік, потім поступилася його Ісландії, однак в 2008 році повернулася на вершину списку і весь цей час продовжує лідувати. У десятку лідерів рейтингу – країн з дуже високим рівнем розвитку – також увійшли Австралія, Нова Зеландія, США, Ірландія, Ліхтенштейн, Нідерланди, Канада, Швеція та Німеччина. Україна посідає 69 місце за ІЛР (0,710). З усіх держав колишнього СРСР лише Естонія змогла увійти до першої групи держав з дуже високим рівнем людського розвитку – вона займає 34-те місце. Інші країни Балтії входять до групи розвинених держав – Литва займає 44 місце, Латвія – 48. У цій же групі, поряд з Росією (65) і Казахстаном (66), знаходяться Білорусь (61 місце), Азербайджан (67), Грузія (74) та

Вірменія (76). Всі інші держави СНД включені до групи країн з середнім рівнем розвитку: Туркменістан (87 місце), Молдова (99 місце – найнижчий показник у Європі), Узбекистан (102), Киргизстан (109), Таджикистан (112). Замикають список країни з найнижчим рівнем розвитку: Зімбабве (169, останнє місце – 0,140), Демократична Республіка Конго (168) і Нігер (167). У цих державах надзвичайно низька тривалість життя – від 40 до 50 років, вкрай несприятливе соціально-економічне середовище, низька грамотність населення – вміють читати і писати не більше 30% всіх жителів, а дохід на душу населення – менше \$1000 за ПКС на душу населення на рік.

У десятку лідерів рейтингу країн з дуже високим рівнем розвитку увійшли такі країни «великої двадцятки» (G20): Австралія, США, Канада, Німеччина. Україна, посідаючи 69-те місце, випереджає за ІЛР такі країни «двадцятки» як Бразилія, Туреччина, Китай, Індонезія, Південно-Африканська Республіка, Індія.

На підставі аналізу даних, наведених у табл. 3 і 4, можна зробити висновок, що більш гармонійно розвиваються саме ті країни, які визначали пріоритети розвитку, розробляли довгострокові стратегії розвитку і виконували завдання, спрямовані на реалізацію стратегій. Так, наприклад, у Франції та Японії запроваджено стратегічне планування на п'ятирічний період, що сприяло покращенню позицій на світовій шкалі розвитку за ІЛР на 37 і 56 позицій відповідно за період

Таблиця 4. Індекс людського розвитку та його складові у розрізі країн «великої двадцятки», за Індексом Людського Розвитку ПРООН, нова уточнена методика 2010 року

	Індекс Людського Розвитку (ІЛР)	Очікувана тривалість життя при народженні (років)	Середня тривалість навчання дорослого населення (років)	Очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку (років)	Валовий національний дохід на душу населення (за ПКС, \$, 2008)	Покращення ІЛР за період з 1980 по 2010 роки (позицій)	
Рейтинг за ІЛР	2010	2010	2010	2010	2010	1980–2010	
2	Австралія	0,937	81,9	12,0	20,5	38 692	35
4	США	0,902	79,6	12,4	15,7	47 094	65
8	Канада	0,888	81,0	11,5	16,0	38 668	68
10	Німеччина	0,885	80,2	12,2	15,6	35 308	...
11	Японія	0,884	83,2	11,5	15,1	34 692	56
12	Корея	0,877	79,8	11,6	16,8	29 518	11
14	Франція	0,872	81,6	10,4	16,1	34 341	37
23	Італія	0,854	81,4	9,7	16,3	29 619	42
26	Велика Британія	0,849	79,8	9,5	15,9	35 087	63
46	Аргентина	0,775	75,7	9,3	15,5	14 603	70
55	Саудівська Аравія	0,752	73,3	7,8	13,5	24 726	21
56	Мексика	0,750	76,7	8,7	13,4	13 971	38
65	Російська Федерація	0,719	67,2	8,8	14,1	15 258	...
73	Бразилія	0,699	72,9	7,2	13,8	10 607	...
83	Туреччина	0,679	72,2	6,5	11,8	13 359	14
89	Китай	0,663	73,5	7,5	11,4	7 258	2
108	Індонезія	0,600	71,5	5,7	12,7	3 957	12
110	ПАР	0,597	52,0	8,2	13,4	9 812	...
119	Індія	0,519	64,4	4,4	10,3	3 337	6
...							
69	Україна	0,710	68,6	11,3	14,6	6 535	...

Джерело: побудовано автором на основі Звіту з людського розвитку за 2010 рік «Реальне багатство народів: шляхи до людського розвитку», Програма Розвитку ООН, Нью-Йорк, 2010.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

з 1990 року. США і Канада спрямовували програмні документи на підвищення якості життя населення, що позитивно відбилось на їх рейтингу – він був покращений за 20 років відповідно на 65 і 68 позицій. У Німеччині було впроваджено Стратегію економічних і соціальних перетворень на десять років «Порядок денний 2010» (Agenda 2010), що дозволило значно покращити значення ІЛР. Стратегія мала вісім розділів, кожний з яких містив виклик щодо сучасних та майбутніх проблем розвитку і сформульовану урядом відповідь на виклик. Стратегічний документ Норвегії (2001 рік) визначав стратегічним завданням підтримання добробуту населення, що значною мірою і дозволило країні займати перше місце за ІЛР протягом 9 років. Для переважної більшості країн з високим рівнем людського розвитку характерною є гармонійність між економічною базою (ВВП) і нематеріальними складовими (здоров'я і знання) [7]. Більшість європейських країн застосовує кількісні критерії для характеристики цільових соціальних завдань і напрямів урядової політики та визначення її ефективності. Поряд із цим деталізація, ступінь опрацювання та обґрунтування стратегічних напрямів урядової політики є різною. Система стратегічного планування у різних країнах світу побудована таким чином, щоб максимально ефективно використати фінансові, трудові, інвестиційні, наукові та інші ресурси для досягнення цілей розвитку суспільства та людського розвитку. Безумовно, кожна країна має свої особливості стратегічного планування, що зумовлено як суспільно-політичним устроєм, так і організацією державних інституцій, розподілу їх повноважень.

Висновки

У стратегічному плануванні широкого визнання набули як необхідність взаємоузгодження економічних, політичних та соціальних факторів при визначенні пріоритетів розвитку, так і нагальна потреба більш ефективного реагування з боку відповідальних за розвиток інституцій на соціальні та економічні виклики. Більш динамічно і гармонійно розвиваються саме ті країни, які визначали домінантним пріоритетом розвиток людини, розробляли стратегії розвитку і виконували завдання, спрямовані на реалізацію стратегій. Стратегії розвитку передбачають розвиток у таких ключових сферах, як інновації, освіта, зайнятість, соціальне залучення, також вони враховують положення ЦРТ. Майже всі стратегічні документи розвинених країн враховують орієнтири людського розвитку як на етапі визначення пріоритетів (у процесі цілепокладання), так і на етапі встановлення цільових орієнтирів для подальшого моніторингу суспільного прогресу на шляху реалізації стратегій розвитку. Стратегічні документи ЄС враховують розвинену концепцію людського розвитку – концепцію соціального залучення. На національному рівні людиноцентричне стратегічне планування має базуватися на принципах: суспільної підтримки (для забезпечення як умов розвитку людини так і для досягнення результатів завдяки суспільній підтримці та участі громадян у процесі реалі-

зації стратегічних завдань, насамперед побудованих навколо консенсусної «національної ідеї»); відкритості (процес планування має бути відкритим для громадськості, а також здійснюватися при широкій суспільній участі; досягнуті результати мають систематично оприлюднюватися); взаємозгодженості та цілісності стратегічних та програмних документів (на засадах визначення чітких цілей, вивчення трендів минулих періодів, оцінки поточної ситуації та можливого впливу прийнятих рішень, також з урахуванням глобальних та наднаціональних орієнтирів розвитку); наукової обґрунтованості і послідовності державної політики (використання результатів наукових досліджень); об'єктивності (використання достовірної інформації); узгодженості з можливостями ресурсного забезпечення. Людиноцентричне стратегічне планування передбачає такі способи оптимізації зв'язку між економічним зростанням і людським розвитком: а) нарощення інвестицій в соціальну сферу, в освіту, охорону здоров'я, професійну підготовку, що сприяє реалізації здібностей людей, їх активній участі у виробництві та розподілі благ; б) нарощення інноваційних інвестицій, поліпшення умов і можливостей фінансування досліджень і інновацій, комерціалізації науки, що сприяє економічному зростанню і створенню нових робочих місць; в) більш справедливий розподіл доходу та багатства, що забезпечує матеріальну основу розвитку людського потенціалу менш конкурентоспроможних груп населення та соціального залучення; г) досягнення збалансованості соціальних витрат, що зміцнює економічну базу соціальної сфери суспільства та гарантує стабільність. Стратегічні документи майже всіх розвинених країн враховують орієнтири людського розвитку.

Література

1. Human Development Report 1990 / United Nations Development Programme (UNDP). New York, 1990. – 189 p. – <http://hdr.undp.org>
2. Human Development Report 2010 / United Nations Development Programme (UNDP). New York, 2010. – 228 p. – <http://hdr.undp.org>
3. Human Development Report 1996 / United Nations Development Programme (UNDP). New York, 1996. – 178 p. – <http://hdr.undp.org>
4. Офіційний сайт Європейської комісії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm
5. Офіційний сайт ООН «A gateway to the UN System's work on MDGs» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un.org/millenniumgoals/>
6. Investing in Development: A Practical Plan to Achieve the Millennium Development Goals / UN Millennium Project, Jeffrey D.Sachs. New York, Earthscan Publications Ltd, 2005. – 92 p.
7. Людський розвиток в Україні: інноваційний вибір // Колективна монографія. Інститут демографії та соціальних досліджень / За ред. Е.М. Лібанової – К., 2008. – 316 с.